

Jakub Štofanič

MEDZI KRÍŽOM A KLADIVOM

Recepcia sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi
v prvej polovici 20. storočia

Fontes, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2017. 252 oldal

A vallásosság vagy általában a keresztény egyházak és a társadalom viszonya nem tartozik a népszerű kutatási témák közé Szlovákiában, annak ellenére, vagy éppen abból kifolyólag, hogy a szlovákiai társadalom túlnyomó része hívőnek tartja magát, és a keresztény egyházak még ma is fontos szerepet játszanak a helyi közösségek életében. A szlovák történetírásban 1989 óta viszonylag kevés olyan munka jelent meg, amely az egyházaknak a modern polgári társadalomban betöltött szerepét vizsgálta volna. Ezt a hiányt pótolja Jakub Štofanič, fiatal történész munkája, amely 2017-ben jelent meg a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karának kiadójánál, szlovák nyelven. A társadalom- és egyháztörténettel foglalkozó szerző, aki a *Max Planck Szociálintropológiai Intézet* doktorandusz iskolájában is tanult, s aki jelenleg a Masaryk Intézet és Cseh Tudományos Akadémia Levéltára nevű tudományos műhely munkatársa, a 19. század közepén elterjedő szociális katolicizmus cseh és szlovák recepcióját tárja fel. Művében arra keresi a választ, hogy milyen szerepet játszott a magyar történelmi kontextusban inkább keresztényszocializmusként ismert eszmei áramlat a térség társadalmának modernizációjában? A történész ambiciózus célja ugyanakkor nem pusztán az, hogy bemutassa a csehországi és szlovákiai politikai katolicizmus gyakorlatba való átültetését, melyet a 19. század vége és az 1940-es évek közti időszakban vizsgál. A cseh és szlovák példákat ugyanis a korszak Belgiumával, a belga és flamand katolikus mozgalmakkal hasonlítja össze, ezzel a szociális katolicizmust mint ideológiát és arra ráépülő politikai mozgalmat egy nyugat- és egy kelet-európai kontextus összevetésével próbálja megérteni. A szerző mindezzel természetesen nagy feladatot vállalt magára, hiszen a két világháború közötti Belgiumban és az első Csehszlovák Köztársaságban is meglehetősen sokszínű volt a szociálkatolicizmus, elég, ha csak az elitek és a mozgalom által megszólítani kívánt munkásság többnyelvűségét és rétegzettségét vesszük figyelembe. E két állam esetében létezett külön belga és flamand, valamint cseh, szlovák, német és magyar keresztényszocializmus is. Ezek a főként etnikai alapon szerveződő elitek létrehozták saját politikai pártjaikat, illetve szakszervezeti és egyesületi hálózatukat. Mindezt a szerző szerencsére nem hagyta figyelmen kívül, s elemzésében kifejezetten arra törekedett, hogy a politikai katolicizmus sokrétűségére is rámutasson.

A kötetből ugyanakkor hiányzik Kárpátalja, amely egyébként a két világháború közötti Csehszlovákiával foglalkozó legújabb szakirodalomban egyáltalán nem szokatlan. Sok szerző lemond erről a régióról, s teszi ezt Jakub Štofanič is. Döntését, egyébként érthető okokból, azzal indokolja, hogy Kárpátalja gazdasági és kulturális adottságai nem tették lehetővé, hogy a régióban ipari munkásság jöjjön létre, s ezért a katolikus szociális gondolat sem talált itt táptalajra. Az más kérdés, hogy a Szlovákia területén ismert keresztény szocialista egyesületek itt is működtek, csak más társadalmi réteget kívántak megszólítani, ezt azonban a szerző nem említi.

Kevésbé indokolt, hogy a csehszlovákiai katolikus mozgalmak összehasonlítására vállalkozó műből miért hiányzik az Országos Keresztényszocialista Párt által képviselt magyar keresztényszocializmus, amely Szlovákia területén az egyik leghatékonyabb társadalomszervező erőnek bizonyult az 1938 előtti időszakban, ezért mindenképpen szükséges lett volna, hogy része legyen egy ilyen eszmetörténeti összefoglalónak. Ráadásul mára nemcsak a magyar, de a szlovák történetírás is viszonylag kimerítően foglalkozott ennek a pártnak a

történetével, amely Szlovákia- és Kárpátalja-szerzte megszervezte keresztényszocialista szak-szervezeti és munkásegyleti hálózatát, vagyis a szerzőnek lett volna honnan merítenie. A kezdetben szlovák szekcióval is rendelkező, de nagyrészt a kisebbségi magyar szavazatokra számító Országos Keresztényszocialista Párt, amely az úgynevezett őslakos elmélettel és a keresztényszocialista ideológia révén igyekezett tömegmozgalommá szerveződni, Szlovákiában az egyik legnépszerűbb politikai pártnak számított. Több esetben a szlovák többségű városokban is komoly alternatíváját jelentette a szlovák politikai katolicizmusnak, Hlinka Szlovák Néppártjának, elsősorban helyi szinten. S noha Csehszlovákia Kommunista Pártjának fölényével egyik sem tudta felvenni a versenyt, Štofanić erre az aspektusra egyáltalán nem tér ki. Munkájában csupán említés szintjén találkozunk például Fischer-Colbrie Ágost kassai püspök nevével (104., 124.), aki 1925-ben bekövetkezett haláláig a szlovákiai magyar keresztényszocialisták egyik fő ideológusa volt, s aki Szlovákia területén az egyetlen magyar püspökként a helyén maradhatott Csehszlovákia megalakulását követően.

Jakub Štofanić művének elméleti bevezetője arról tanúskodik, hogy leginkább két szerző hatott rá inspirálóan, Edward P. Thompson brit szocialista történész és Denis Pelletier francia vallástörténész. Thompson 1964-ben megjelent *The Making of the English Working Class* című munkája nyomán Štofanić is azzal az állítással indítja elemzését, hogy hiba volna a következmények, a végkifejlet szempontjából vizsgálni egy adott társadalom fejlődését. Mert noha utólag bebizonyosodott, hogy a keresztényszocializmus nem képviselt sikeres alternatívát a szocializmussal vagy a kommunizmussal szemben, a 20. század első felében mégis hozzájárult a munkásság emancipációjához, s részben kollektív identitásának kiépítéséhez is (15.), ezért mindenképpen foglalkozni kell vele.

Štofanić egyúttal arra is vállalkozik, hogy a vallásszociológia alapítóinak, Émil Durkheimnek és Max Webernek a 19. és 20. századi történelmi elemzéseket uraló szekularizációs paradigmáját is meghaladja. Nem ért ugyanis egyet azokkal a szerzőkkel (Bryan R. Wilson, Peter L. Berger, Thomas Luckmann), akik az 1960 és 1980-as években megjelent munkáikban amellől érveltek, hogy a szekularizáció során a vallási intézmények fokozatosan elveszítették társadalomformáló szerepüket és jelentőségüket, melynek eredményeképpen az állam teljesen függetlenítette magát a vallástól. Ezzel a felfogással szemben, mely az 1980-as évektől kezdve fokozatosan háttérbe szorult, Štofanić a vallást a társadalmi és a történelmi változások szempontjából meghatározó tényezőként fogja fel, amely a modern társadalmak kialakulásához is hozzájárult, s az egyes korszakokban újra és újra képes volt megszólítani az embereket. A fiatal szerzőt Hugh McLeod berlini munkássággal foglalkozó kutatásai is inspirálták, aki szerint mindenképpen újra kell gondolni, hogy valóban a munkásság volt-e a legszekularizáltabb társadalmi réteg a Štofanić által is vizsgált korszakban.

A kötet az újító szemléletű elméleti bevezetőt követően két nagyobb részre oszlik. Elsőként a szociálkatolicizmus mint diskurzus kerül bemutatásra. Štofanić egyházi személyek, keresztény ideológusok és laikusok véleményét veti össze, tulajdonképpen minden, szlovákul, csehül vagy németül publikáló szerzőt sorra vesz, aki Csehszlovákiában megnyilvánult a szociálkatolicizmus kérdésében. Elemzésében kulcskérdésként kezeli, hogy mennyiben tekinthető katolikus jelenségnek a keresztény szocializmus, s mennyiben más eszmékkel való kölcsönhatás eredményeképpen alakult ki (55.). A szerző sorra veszi a katolikus írókra ható eszmeáramlatokat a 19. század közepétől, majd a *Rerum Novarum* és a *Quadragesimo Anno* tanításainak elemzésekor arra próbál választ adni, hogy ezeket milyen mértékben sikerült a gyakorlatba is átültetni. Véleménye szerint a szociálkatolicizmus ideológiáját zászlajukra tűző pártok, a Csehszlovák Néppárt, a Hlinka-féle Szlovák Néppárt, az Országos Keresztényszocialista Párt és a német keresztényszocialisták egyáltalán nem léptek fel a szociális egyenlőtlenség ellen. Štofanić egyik legfontosabb állítása, hogy Belgiummal ellentétben

Csehszlovákiában a szociálcatholicizmus jóval átpolitizáltabb és nagy mértékben pártokhoz köthető jelenség volt, és tulajdonképpen nem is lehet a politikai keretből kiemelve értelmezni.

A kötet második felében szerzünk a két választott ország keresztényszociális szakszervezeti mozgalmát hasonlítja össze, illetve az utolsó fejezetben egy mikrotörténeti elemzésre is kísérletet tesz. Egy szlovákiai (Korompa), egy csehországi (Duchcov) és egy belgiumi (Borinage) munkásfelkelés példáján elemzi, hogy a helyi katolikus klérus és a keresztényszocialista értelmiségiek hogyan reagáltak a munkások lázadására.

A történetész végezetül megállapítja, hogy európai összehasonlításban a csehszlovákiai szociálcatholicizmus terjedéséhez elsősorban egyházi személyek, nem pedig világi értelmiségiek járultak hozzá, és a keresztényszocialista munkásegyleteket is főként a papok irányították. Véleménye szerint ez volt az egyik oka annak, hogy a mozgalom nem jutott el a munkásság minden rétegéhez. Emellett azonban kiemeli, hogy az eddigi állításokkal ellentétben a katolikus egyház egyáltalán nem reagált késéssel a munkásságot érintő problémákra és a szociális kérdésre. A csehszlovákiai kontextusban ugyanakkor az is hátránynak számított, hogy a mozgalom etnikailag sokrétű volt, saját pártokat és egyesületeket hoztak létre a csehek, szlovákok, németek és magyarok is, ami legalább négy, egymással párhuzamos, sokszor egymás ellenében formálódó struktúra létrejöttét eredményezte. Ehhez képest Belgiumban a belga és flamand keresztényszocialisták együttműködtek, sőt a külföldről érkező katolikus bevándorlókat is képesek voltak integrálni szervezeteikbe, így a mozgalom sokkal hatékonyabban tudta a katolicizmusra amúgy is jellemző univerzalitást képviselni. Ehhez képest Szlovákiában a szociálcatholicizmus olyan sajátos formákat is ölthetett, mint a második világháború alatti szlovák állam és a klerikálfasizmus.

Jakub Štofánik könyve összességében fontos adalékkul szolgál nemcsak két szomszédos ország, Csehország és Szlovákia társadalomtörténetéhez, hanem általában az európai katolikus mozgalmak történetéhez is.

Szeghy-Gayer Veronika

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

B. Szabó János PhD, tudományos munkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

C. Tóth Norbert az MTA doktora, tudományos főmunkatárs

MTA – HIM – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár

Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Budapest–Szeged

Horváth J. András PhD, főlevéltáros

Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Katona Csaba tudományos munkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Peterecz Zoltán PhD, főiskolai docens

EKE BMK Anglisztikai és Amerikanisztikai Intézet, Eger

Schlett András PhD, egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Heller Farkas Közgazdaságtudományi
Intézet, Budapest

Sipos András PhD, főosztályvezető

Budapest Főváros Levéltára, Budapest

Sudár Balázs PhD, tudományos főmunkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Szeghy-Gayer Veronika PhD, tudományos munkatárs

Nemzeti Közszerződési Egyetem Eötvös József Kutatóközpont, Közép-
Európa Kutatóintézet, Budapest

Tóth Áron muzeológus

Körösvidéki Múzeum, Nagyvárád

Urbán Máté PhD, tanársegéd

ELTE Savaria Egyetemi Központ, Szombathely

Veszprémy László Bernát tudományos segédmunkatárs

Milton Friedman Egyetem Magyar Zsidó Történelmi Intézet, Budapest

Vörös Boldizsár kandidátus, tudományos főmunkatárs

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Zsupán Edina PhD, tudományos kutató

MTA – OSZK Res Libraria Hungariae, Fragmenta Codicum

Kutatócsoport, Budapest

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

DEEP LAYERS OF THE HUNGARIAN REPUBLIC OF COUNCILS

- András Sipos*: House Trustee Diaries from 1919. The Low Level Public Authority of the Dictatorship of the Proletariat – the Example of an Apartment House in Pest..... 851
- András J. Horváth*: A Personal Experience of the Rule of the Reds..... 869
- László Bernát Veszprémy*: Leftist Anti-Semitism, Anti-Zionism and the Nationalization of Jewish Property during the Hungarian Republic of Councils..... 887
- Boldizsár Vörös*: The Parallel Diaries of an Official of the Hungarian Republic of Councils917

ARTICLES

- János B. Szabó – Balázs Sudár*: Kende and gyula?
From the Theory of the Hungarian Dual Principedom to the Sources.....927
- Norbert C. Tóth*: Where did Erzsébet Szilágyi live when she was staying in Buda?
Remarks on the History of the Royal Curia of Nyék965
- Edina Zsupán*: The Atelier of the Corvina Library in Buda. Results of the Exhibition
of the National Széchényi Library997
- Zoltán Peterecz*: Secret British Activities in Hungary during World War II 1037

BOOK REVIEWS

- Gábor Klaniczay – Éva Pócs – Anna Klaniczay (szerk.):
Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania (*Máté Urbán*)..... 1059
- Csikós Gábor – Hegedűs István – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József (szerk.):
Területi-társadalmi törésvonalak és a boldogulás útjai. (Vidéktörténet 2.)
(*András Schlett*) 1062
- Erdész Ádám*: A Kner család és más történetek. Tanulmányok (*Csaba Katona*)1066

Romsics Ignác (szerk.): Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez (<i>Áron Tötös</i>).....	1069
<i>Jakub Štofárik</i> : Medzi križom a kladivom. Reprezentacija sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi v prvej polovici 20. storočia (<i>Szeghy-Gayer Veronika</i>)	1072
 AUTHORS OF THIS ISSUE	 1075